

Kršćanska sadašnjost, Biblioteka priručnici, svezak 27, Zagreb 1991 (str. 567).

Knjiga "Kršćanstvo na hrvatskom prostoru" nastala je, kako to i sam autor u uvodnom poglavlju ističe (str. 1) kao sintetički "pokušaj sustavnog prikaza razvojnih etapa hrvatske religiozne povijesti, koja obuhvaća povijest Katoličke crkve, Crkve bosansko-humskih krstjana, dijela reformiranog evangeličkog kršćanstva te dodira i pokušaja suživota katolicizma s islamom i pravoslavljem na ovom prostoru u vremenskom rasponu od prvog susreta Hrvata s kršćanstvom u 6/7. stoljeću do najnovijih zbivanja u hrvatskom katolicizmu..." Okvirni tekst knjige, objavljen kao podlistak zagrebačkog "Vjesnika" 24.12.1990-31.1.1991. godine pod naslovom "Kršćanstvo, Crkva i hrvatski narod" upotpunjen je izborom izvornih tekstova, ilustracijama i izabranom literaturom, uz kronološki pregled zbivanja u svijetu i u Hrvatskoj.

U prvom poglavlju posvećenom kršćanstvu u zapadnom Iliriku prije dolaska Hrvata autor ukazuje na proces širenja kršćanstva na prostoru rimskih pokrajina Dalmacije i Panonije, smjerove propovjedanja, najstarija biskupska sjedišta, starokršćanske mučenike i spomenike sakralne umjetnosti na ovim prostorima. Dolaskom Hrvata na Jadran, koji su, kako to kazuju onodobni izvori, bili pogani, započinje proces njihovog pokrštavanja o čemu zorno svjedoče najstarije crkvice dalmatinske obale i zaleđa i arheološki spomenici (npr. krstionica kneza Višeslava). Razdoblje misionarskog djelovanja sv. Ćirila i Metoda značajno je s obzirom na njihov doprinos crkvenoj i kulturnoj baštini Hrvatskoj pri čemu se ona može promatrati s obzirom na doprinos slavenskih apostola pokrštavanju Hrvata i ulogu glagoljice u hrvatskoj pismenosti i književnosti. Razmatrajući potom kulturno-prosvjetnu ulogu benediktinaca u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, autor ukazuje na njihov doprinos promicanju pismenosti, utjecaj na razvoj romaničke i gotičke umjetnosti, te njihovu aktivnost u političkom životu Hrvatske. U poglavlju o kulturnom i religioznom prostoru hrvatskog glagoljaštva autor prikazuje područja upotrebe glagoljice, te ukazuje na značaj pojave tiska za procvat hrvatske glagoljaške književnosti. Pritom su neprocjenjive zasluge u razvoju glagoljaštva imali svjetovni svećenici- glagoljaši, ali i benediktinci, franjevci, pavlini, dominikanci i ostali. Raspravljajući o nazivu "Episcopus Chroatensis" - biskup Hrvata (61-69), a koji se prvi puta pominje 925. na Splitskom saboru prilikom spominjanja ninskog biskupa Grgura, autor ukazuje da se taj pojam gubi iz naše crkvene povijesti sa pojavom zagrebačke biskupije utemeljene između 1093-1095. godine.

Doba kralja Dmitra Zvonimira (1075-89) doba je kulturnih, političkih i religioznih fluktuacija na području kršćanske ekumene. Kralj Zvonimir vezuje se uz reformnu politiku pape Grgura II, saveznika u obnovi i učvršćenju jedinstvene Kraljevine Hrvatske koja je državnopravnim priznanjem stekla afirmaciju na međunarodnom planu.

Poglavlje "Žena, obitelj i crkva u hrvatskom srednjovjekovlju" obrađuje ulogu žene kao čimbenika u obiteljskom i religioznom životu Hrvata u srednjem vijeku. Ukratko se prikazuje život i djelovanje kraljice Jelene, Katarine Kosača, opatice Ćike i Večenege i ukazuje na poimanje braka, obitelji i odgoja u srednjovjekovnom hrvatskom društvu.

Povijesna vrela svjedoče o kulturnoj i religioznoj prisutnosti židovstva i araboislama u hrvatskom srednjovjekovlju. Židovi su prisutni u vodećim srednjovjekovnim gradovima Hrvatske od XIV stoljeća; o Hrvatima pišu mnogi arapski geografi, a Hrvati se kao robovi zatiču u brojnim područjima pod islamskom dominacijom, obnašajući pritom istaknute dužnosti (Dalmatinac Ćauhar kao graditelj Kaira u X stoljeću).

Najveći doprinos Hrvata znanoosti evropskog srednjovjekovlja dao je Herman Dalmatin (1110-1154), autor dvadesetak samostalnih djela, kompilacija i prijevoda, vrstan poznavalac prirodne filozofije i egzaktnih znanosti.

Hrvatski teritorij mjesto je kojim prolaze križarski bojovnici na putu prema Svetoj zemlji, a osvajanje i razaranje Zadra od strane križarske vojske 1202. god. tragična je epizoda povijesti ovog tada vodećeg dalmatinskog grada.

Razdoblje XII st. doba je religiozne obnove u Evropi, pa tako i u Hrvatskoj, a nosioci su svjetovnjaci udruženi u laička bratstva, koja se kod nas prvi puta spominju na benediktinskom posjedu Suhovara kod Zadra i u srednjovjekovnoj Bosni i Humu.

Crkva bosansko-humskih krstjana posebno je poglavlje crkvene povijesti na hrvatskim prostorima kroz stoljeća, ali je, kako to autor naglašava, neosporno da izrasta iz pokreta za obnovu religioznog života i pobjedu evanđeoskih ideala Pracrkve nad posvjetovnjačenim feudalnim kršćanskim koncepcijama na prijelazu iz srednjeg u razvijeni srednji vijek (125).

Pojava inkvizicije u Hrvatskoj poklapa se sa dolaskom dominikanaca i franjevacu u naše krajeve, a Zadar je vjerojatno njihovo prvo sjedište u Dalmaciji. Inkviziciju prate procesi protiv vještica i sve veće pojave praznovjerja.

“Crkvu siromašnih” u srednjovjekovnoj Hrvatskoj obilježava prisutnost prosjačkih redova, dominikanaca i franjevacu, čiju rasprostranjenost, organizaciju i djelovanje u našim krajevima autor iscrpno razmatra. Posebno se ističe život i djelovanje trogirskeg dominikanca Augustina Kažotića, zagrebačkog biskupa (1303-23) i utemeljitelja višeg školstva u Hrvatskoj (katedralna škola u Zagrebu).

Duhovnost je također neizostavno obilježje hrvatskog srednjovjekovlja, a svoj izražaj dobiva kroz liturgiju, štovanje lokalnih svetaca zaštitnika, svetačkim blagdanima, širenjem religiozne propovjedne proze i sličnih spisa. Pojavom dominikanaca i franjevacu duhovnost dobiva nove izraze, utemeljene na evanđelju i apostolskoj tradiciji Pracrkve. Hrvati daju svoj doprinos i evropskim reformnim gibanjima. Učešćem na crkvenim saborima u XV st. ističu se napose Ivan Stojković i Ivan Jamometić, franjevci, vrsni govornici i diplomati, a iz Hrvatske potječe Juraj iz Slavonije (1355/60-1416), autor najstarijeg hrvatskog abecedarija kršćanskog nauka.

Poseban vid crkvenog života srednjovjekovne Hrvatske su bratovštine - udruženja zasnovana na religioznim i socijalnim ciljevima. Autor razmatra njihovu rasprostranjenost, različitost i posebnosti na hrvatskim prostorima, ukazujući na njihov utjecaj na književnost na narodnom jeziku (pjesmarice, skazanja i drame).

Knjiga kao kulturni aspekt humanizma u Hrvatskoj neizostavno je vezana uz crkvu, njihove knjižnice i škole u kojima se mogu zateći dragocjeni kodeksi, inkunabule i tiskana djela iz humanističkog razdoblja. Hrvatska se u tadašnji koncept evropskog kršćanskog zajedništva uklapa idejnim naslijeđem “oca hrvatske književnosti” Marka Marulića, koji je nastojao oživjeti ideju u jedinstvenoj kršćanskoj zajednici evropskih naroda kao baštinici mediteranske civilizacije, utemeljenu na jednakosti i uzajamnom poštovanju društvenih, kulturnih i religioznih posebnosti svakog od tih naroda.

U XVI st. djeluje Korčulanin Vinko Paletin, autor traktata “O pravu rata” u kojem veliča osvajačke pothvate konkvistadora, ali i donosi dragocene podatke o pretkolumbovskoj Americi, njezinim spomenicima i običajima stanovništva. U ovom stoljeću započinje diljem Evrope i val reformatacije, ali izuzev određenih uporišta u Istri i na Kvarneru, protestantizam nije u hrvatskim krajevima uhvatio dubljih korijena. Hrvatski episkopat bio je aktivan u provođenju protureformacijskih odluka Tridentinskog koncila, napose s obzirom na organizaciju kvalitetnije izobrazbe klera i duhovnog odgoja vjernika. Protureformaciji u Hrvatskoj svoj su pečat napose dali isusovci i kapucini, a u umjetničkom životu svoj je izražaj dobila u baroknoj umjetnosti.

Doba turskih osvajanja najteži je period djelovanja katoličke crkve na hrvatskim prostorima, doba rasapa hrvatskog teritorija, iseljavanja stanovništva, islamizacije i nestanka mnogih katoličkih župa. Zaslugu da se hrvatski identitet katolika na područjima koja su zauzeli Turci održao usprkos svim represalijama, imaju prvenstveno franjevci organizirani u provinciju Bosna Srebrna. Granična područja sa turskim teritorijem naseljava morlački i srpski pravoslavni živalj, dotadašnje crkveno i etničko jedinstvo u Hrvatskoj se narušava, unijatski pokret završava neuspješno, a na dijelu hrvatskog prostora se postepeno uobličava pravoslavna crkvena organizacija.

U doba prosvjetiteljstva i jozefinizma u Hrvatskoj se ističe zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, nosilac prosvjetiteljskih ideja kojima bi se u hrvatsko feudalno društvo unijeli novi odnosi. Dolaskom francuske uprave u Hrvatsku ukidaju se mnoge bratovštine, samostani i razne crkvene ustanove, a hrvatske biskupije dobivaju nove granice. Katoličko svećenstvo učestvuje u Hrvatskom narodnom preporodu, a ličnosti kao Mihovil Pavlinović u Dalmaciji i Juraj Dobrila u Istri postaju jedne od vodećih

ličnosti preporodnih zbivanja u svojim krajevima. U drugoj polovini XIX st. djeluje đakovački biskup Juraj Strossmayer, koji se zalaže za crkveno, političko i kulturno jedinstvo hrvatskog naroda i šire južnoslavensko i evropsko zbližavanje. U obranu društvenih i religioznih stavova hrvatskog katolicizma zagrebački biskup Haulik osniva "Katolički list" i Društvo sv. Jerolima, a na prijelazu u XX st. osniva se Hrvatski katolički pokret u kojem značajnu ulogu ima krčki biskup Antun Mahnič. U poglavlju o hrvatskom katolicizmu između dva rata autor prikazuje položaj katoličke crkve u Kraljevini SHS, utemeljenje "Hrvatske katoličke crkve" 1923, uspostavu konkordata 1937. godine, te razvoj katoličkog novinarstva i književnosti.

Razmatrajući položaj i djelovanje katoličke crkve u Hrvatskoj tijekom II svj. rata autor se napose bavi ličnošću zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, ističući njegovu aktivnost protiv nacionalne, rasne, ideološke i vjerske diskriminacije koju je vršio ustaški režim, te kao prilog tome navodi mnoge Stepinčeve predstave i proteste Paveliću.

U posljednjem poglavlju autor se bavi položajem Crkve u Hrvatskoj nakon 1945. god., ističući značaj Protokola Svete Stolice i Jugoslavije 1966. god, odjeke Drugog vatikanskog sabora i proces liturgijske obnove u Hrvatskoj. Ukratko je predstavljena crkvena organizacija u Hrvatskoj (podjela na metropolije), katolički tisak, pokretanje, djelovanje i značaj "Centra za koncilska istraživanja, informacije i dokumentaciju" ("Kršćanska sadašnjost"), te brojnih instituta i družbi koje djeluju u domovinskoj i iseljenoj Hrvatskoj.

Na kraju knjige nalazi se kronološki pregled zbivanja u svijetu i Hrvatskoj (395-510), kazalo etničkih, osobnih i zemljopisnih imena (511-541), predmetno kazalo (542-557) i sadržaj (559-567). Svako poglavlje knjige obogaćeno je brojnim ilustrativnim materijalom, popisom odabrane literature i u posebno uokvirenim dijelovima izborom izvornih tekstova koji se odnose na zadano poglavlje.

Zaključujući razmatranje knjige F. Šanjeka možemo primjetiti da je ono po svojoj sintetskoj koncepciji prikazivanja povijesti kršćanstva na hrvatskim prostorima od VII-XX stoljeća jedinstveno djelo ove vrste u novijoj hrvatskoj historiografiji. Premda je dužina praćenog razdoblja nužno uvjetovala sažetost prilikom prikazivanja pojedinih etapa crkvene povijesti u hrvatskim zemljama, poglavlja koja su odabrana tako da svako za sebe prestavlja zaokruženu cjelinu, u potpunosti mogu ilustrirati svako od razdoblja povijesti kršćanstva na hrvatskim prostorima. Autor je nastojao obuhvatiti sve značajnije vidove djelovanja crkve i crkvenih organizacija na hrvatskom prostoru, pri čemu se, poradi njezinog značaja, posebna pažnja poklanja kulturnoj, prosvjetnoj i uopće duhovnoj ulozi katoličke crkve u Hrvata. Pri tome se duhovnost i kultura na našim prostorima povezuje sa ondašnjim evropskim kretanjima, te se napose ukazuje na ličnosti iz Hrvatske koje su svojim djelovanjem u evropskim zemljama Hrvatsku uključivali u civilizacijsko ozračje zapadne Evrope. Ukratko prikazujući život i djelovanje istaknutih ličnosti iz crkvene povijesti Hrvata, njihovu ulogu u kulturnoj i političkoj povijesti Hrvatske i Evrope, autor nije zanemario svakodnevni život običnog puka, prikazujući njegov odnos spram religiji, crkvi, učesće u crkvenim organizacijama, ali i odnos crkve i crkvenih propisa spram braka, obitelji i žene u različitim periodima hrvatske povijesti. Knjiga Franje Šanjeka, možemo stoga zaključiti, predstavlja kako po svojim metodološkim rješenjima, tako i po tematskoj usmjerenosti na različite aspekte prisutnosti kršćanstva na hrvatskim prostorima u vremenu dugog povijesnog trajanja nadasve vrijedan doprinos povijesti crkve u Hrvata, ali i sintezama hrvatske povijesti uopće.

Lovorka Čoralčić

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.